

Н. Ю. Кантор

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету "Львівська політехніка",
аспірант кафедри адміністративного та інформаційного права

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАПОБІГАННЯ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ

© Кантор Н. Ю., 2015

Розглянуто питання забезпечення дієвого адміністративно-правового механізму запобігання правопорушенням у сфері економіки з метою створення належних умов реалізації та захисту національних інтересів, розвитку вітчизняної економіки, підтримки соціально-політичної стабільності держави тощо.

Ключові слова: економіка, адміністративно-правовий механізм, економічна безпека, запобігання, адміністративна відповідальність.

Н. Ю. Кантор

АДМИНИСТРАТИВНО - ПРАВОВОЙ МЕХАНИЗМ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ ПРАВОНАРУШЕНИЙ В СФЕРЕ ЭКОНОМИКИ КАК ОСНОВА ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ ГОСУДАРСТВА

Рассмотрены вопросы обеспечения действенного административно-правового механизма предотвращения правонарушений в сфере экономики с целью создания надлежащих условий реализации и защиты национальных интересов, развития отечественной экономики, поддержания социально-политической стабильности государства и тому подобное.

Ключевые слова: экономика, административно-правовой механизм, экономическая безопасность, предотвращение, административная ответственность.

N. Yu. Kantor

ADMINISTRATIVE AND LEGAL MECHANISMS TO PREVENT VIOLATIONS IN THE SPHERE OF ECONOMICS AS A BASIS FOR ECONOMIC STABILITY STATE

The article deals with the issue of effective administrative and legal mechanism for preventing crime in the economy, to create appropriate conditions for the realization and protection of the national interests of the national economy, support of socio-political stability of the state and so on.

Key words: economy, administration and legal framework, economic security, prevention, administrative responsibility.

Постановка проблеми. В сучасних умовах економічна стабільність є не тільки одним з головних чинників забезпечення стабільного функціонування державної влади, але і гарантією її легітимності. Саме тому першочерговим завданням держави є радикальне зниження вчинення правопорушень в економічній сфері. Адже, будучи зацікавленою в економічній стабільності,

державна влада з урахуванням вимог економічних законів, сучасного етапу розвитку економіки забезпечує своєчасне прийняття необхідних рішень з найважливіших питань, які спрямовані на розвиток і розширення економічної діяльності в інтересах окремих господарюючих суб'єктів і всього суспільства, а також прийняття конкретних заходів щодо забезпечення їх захисту від протиправних посягань. У зв'язку з цим особливу тривогу викликають правопорушення економічної спрямованості, які негативно впливають на економіку, гальмують розвиток у країні ринкових відносин, породжують інфляцію, деформують суспільну свідомість, порушують принципи соціальної справедливості, підривають силу і авторитет закону, державних інститутів, призводять до обмеження прав і законних інтересів господарюючих суб'єктів і громадян.

Правопорушення є основою для формування тіньового сектора економіки, внаслідок чого значна кількість матеріальних ресурсів виводяться з-під фіскального контролю і нерідко використовуються як джерела фінансування злочинів. Водночас суспільна небезпека тіньової економіки полягає в існуванні не контрольованого суспільством виробництва, розподілу, обміну і споживання товарно-матеріальних цінностей і послуг, що приховуються від органів державного управління з корисливою метою. З огляду на це, адміністративно-правовий механізм запобігання правопорушенням у сфері економіки відіграє надзвичайно важливу роль для забезпечення економічної стабільності держави.

Аналіз дослідження проблеми. Незважаючи на відносно детальну наукову опрацьованість проблем запобігання правопорушенням у сфері економічної діяльності, спеціальних досліджень, присвячених питанням організації попередження правопорушень у сфері економіки з урахуванням сучасного стану національної економіки та існуючих загроз, практично не проводилося.

Окремим питанням, пов'язаним із профілактикою, запобіганням, протидією та боротьбою з правопорушеннями загалом та в окремих секторах економіки зокрема, присвячено значну кількість наукових праць. Вказана тематика була предметом розгляду таких вчених, як: В. Авер'янов, О. Андрійко, С. Алексєєв, О. Бандурка, Д. Бахрах, В. Білоус, Ю. Битяк, І. Бородін, В. Гаращук, І. Голосніченко, В. Колпаков, Т. Коломонець, О. Кузьменко, О. Остапенко, В. Ортинський, В. Плішкін, О. Рябченко, В. Шамрай, В. Шкарупа, Х. Ярмакі та ін.

Водночас, чинна нормативна база і правозастосовна практика у сфері запобігання правопорушень у сфері економіки постійно оновлюються і потребують глибокого теоретичного осмислення. Зміни соціально-економічних умов вимагають розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо підвищення ефективності чинного механізму запобігання правопорушенням у сфері економічної діяльності в сучасних умовах.

Мета статті полягає у з'ясуванні суті і змісту адміністративно-правового механізму запобігання правопорушенням у сфері економіки. Актуальність вирішення цього завдання обґрунтовується такими положеннями.

По-перше, у доктрині адміністративного права не склалося цілісного уявлення про механізм запобігання правопорушенням у специфічній сфері суспільних відносин – економічній діяльності в умовах трансформаційних процесів сучасного суспільства.

По-друге, тривалий час уявлення про значення і зміст запобігання адміністративним правопорушенням в економічній сфері спрощувалось і містило лише набір превентивних засобів і методів без урахування особливостей окремих сфер ринкової економіки, специфіки суб'єктів господарської діяльності, значного зростання різноманітності і складності проведених ними операцій, сучасних реалій розвитку держави і громадянського суспільства, інтеграції вітчизняної економіки у європейський і світовий простір. Такий стан речей не сприяє підвищенню ефективності запобіжно-правових та організаційних засобів впливу на причини, умови та інші чинники, що сприяють вчиненню правопорушень економічної спрямованості.

Виклад основного матеріалу. Сучасний період розвитку української держави характеризується глибоким реформуванням політичних, соціальних, економічних, духовних та інших основ суспільного та державного життя. Однак проведені реформи, не маючи під собою необхідної

основи та досвіду здійснення, привели до кризи, розриву існуючих раніше зв'язків, зміни системи цінностей, нестійкості.

Незважаючи на численні декларації з боку української влади про необхідність модернізації й інтенсифікації національної економіки, суттєвих зрушень щодо цього не відбувається. Більше того, реальний економічний стан країни свідчить про стійку динаміку деградації національної економіки [1, с. 236].

З огляду на це створення дієвого адміністративно-правового механізму запобігання правопорушень у сфері економіки є одним з найактуальніших завдань суспільства, законодавчих і виконавчих органів держави. Саме запобігання є найефективнішим засобом стримування і зменшення зростання правопорушень. Запобігання здійснюється різноманітними політичними, економічними, правовими та іншими методами, спеціально спрямованими на усунення причин правопорушень і умов, які сприяють їх вчиненню. Однак, як показує практика, організація діяльності суб'єктів запобігання правопорушенням економічної спрямованості ще не відповідає вимогам ринкової економіки і, по суті, малоефективна. Вся їх діяльність практично зводиться до фіксації факту вчинення правопорушення економічної спрямованості, в результаті чого упродовж останніх років в країні спостерігається зростання тіньової економіки.

Світовий досвід показує, що найбільшою ефективністю запобігання цій категорії правопорушень є при здійсненні комплексних профілактичних заходів з використанням економічних механізмів щодо усунення причин і умов, які сприяють їх вчиненню.

Насамперед, для всебічного розгляду адміністративно-правового механізму запобігання правопорушенням у сфері економіки слід розглянути зміст деяких понять, які є ключовими для цього. Так, зокрема, термін “економіка” (від гр. “oikonomike”, букв. – мистецтво ведення домашнього господарства) розуміється як: 1) сукупність суспільних відносин у сфері виробництва, обміну й розподілу продукції; 2) народне господарство певної країни або його частина, що включає певні галузі й види виробництва; 3) економічна наука, що вивчає ту або іншу галузь господарства, господарства регіону (економіка промисловості, економіка торгівлі та ін.) [2, с. 121; 3, с. 1543].

Великий тлумачний словник української мови містить таке трактування терміна “економіка”, зазначаючи, що він утворився від грецьких слів “oikos”, яке означає у перекладі будинок, господарство і “nomos” - правило, закон. Сукупність цих слів у буквальному значенні означає “правила ведення домашнього господарства” [4].

Натомість, сучасні економічні словники визначають “економіку” як господарство, сукупність засобів, об'єктів, процесів, використовуваних людьми для забезпечення життя, задоволення потреб шляхом створення необхідних людині благ, умов і засобів існування із застосуванням праці [5].

Отже, у сучасному розумінні “економіка” – це системний господарський комплекс, що містить взаємопов'язані і взаємозалежні ланки, по-перше, суспільного виробництва, по-друге, розподілу і, по-третє, обміну виробленими продуктами в масштабах усієї держави. Економіка – це складна поліструктурна система, яка функціонує з метою задоволення матеріальних потреб суспільства. Основними складовими цієї системи є галузі, підгалузі та їхні комплекси.

Своєю чергою, національна економічна система – це сукупність економічних відносин, інституцій, економічних укладів, конкретних форм організації економіки та управління певної держави, яка відображає особливості властивих країні економічних та неекономічних факторів (природно-кліматичних, географічних, історичних, соціокультурних тощо) [1, с. 274].

Найбільшими складовими економічної системи України є: промисловість; енергетичний комплекс; агропромисловий комплекс; будівельний комплекс; транспорт і дорожнє господарство; зв'язок; торговельний комплекс; житлове господарство; побутове обслуговування населення; сфера використання й охорони природних ресурсів тощо.

Усі вказані галузі та комплекси перебувають у тісній взаємодії і пронизані багатьма інтегративними зв'язками. Кожна з них складається з кількох підгалузей. Підгалузі відрізняються, з одного боку, значною самостійністю, а з іншого боку – взаємозалежністю та інтегрованістю з економічною системою загалом. Так, наприклад, промисловість чітко поділяється на машинобудівну, хімічну, металургійну тощо. Транспорт – на залізничний, повітряний, водний, автомобільний,

трубопровідний. Зв'язок - на поштовий, телефонний, радіозв'язок. Будівельний комплекс - на промислове, цивільне, дорожнє будівництво тощо.

Водночас, у кожній з названих галузей і підгалузей існують специфічні матеріальні умови виробництва, технологічні процеси, структура і чисельність підприємств, інженерно-технічний та управлінський персонал тощо. Всі ці чинники визначають їх місце і призначення в економічній системі, а також особливості міжгалузевих зв'язків.

Натомість, для ефективного функціонування економіки необхідне створення умов для запобігання вчиненню адміністративних правопорушень у цій сфері, оскільки адміністративні правопорушення в сукупності становлять складний феномен, що розвивається під впливом багатьох чинників. Водночас, адміністративні правопорушення у сфері економіки – це серйозна деструктивна основа, а недооцінка їхньої небезпеки в нашому суспільстві, на жаль, стала вже традиційною. Саме тому важливе значення у цьому належить діяльності суб'єктів, покликаних запобігати вчиненню правопорушень у цій сфері.

Аналіз Кодексу України про адміністративні правопорушення [6] дає змогу стверджувати, що адміністративними економічними правопорушеннями, які здійснюються, переважно, підприємцями, є правопорушення:

- що посягають на власність;
- в галузі охорони природи, використання природних ресурсів;
- в промисловості, будівництві та у сфері використання паливно-енергетичних ресурсів;
- у сільському господарстві та ветеринарії;
- на транспорті, в галузі шляхового господарства і зв'язку;
- у галузі житлово-комунального господарства та благоустрою;
- у галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, в галузі фінансів і підприємницькій діяльності;
- проти встановленого порядку управління.

У наукових джерелах адміністративні правопорушення в сфері економіки умовно класифікують на такі групи:

1. Проступки, що порушують: встановлений порядок здійснення підприємницької діяльності; антимонопольне законодавство; дискримінація підприємницької діяльності органами влади і управління.

2. Проступки, що порушують: правила торгівлі, надання послуг та порядок розрахунків з споживачами; здійснення незаконної торгівельної діяльності; незаконний відпуск або придбання бензину або мастильних матеріалів.

3. Проступки, що порушують: законодавство у сфері фінансів та оподаткування; порядок формування та застосування цін і тарифів; законодавство щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом.

4. Проступки, що порушують митні правила [7].

Для з'ясування суті адміністративно-правового механізму запобігання правопорушенням у сфері економіки необхідно також зупинитися на трактуванні терміна “запобігання”. В наукових джерелах вже тривалий період часу точиться гостра дискусія, пов'язана із тлумаченням таких термінів, як “запобігання”, “протидія”, “боротьба”, “профілактика”, які в теорії адміністративного права доволі часто вживаються як терміни-синоніми.

У контексті нашого дослідження слушною є думка К. Л. Бугайчука, який зазначає, що термін “запобігання” доцільно застосовувати до окремих адміністративних проступків та їх груп. Запобігати можна адміністративним проступкам, які ще не вчинені, але можуть бути вчинені. Тому про профілактику адміністративних проступків може йтися відповідно до всієї їх сукупності [8, с. 10].

Останнім часом у вітчизняній юридичній літературі почав широко вживатись закордонний термін “превенція” (prevention). Цей термін, на думку О. Н. Ведернікової, поєднує всі поняття, пов'язані з “попередженням правопорушень”, позначаючи діяльність щодо попередження, профілактики, запобігання правопорушенням [9, с. 272]. Введення цього універсального терміна дозволило закордонним вченим уникнути “боротьби” термінів “попередження”, “запобігання” та “профілактика” правопорушень, яка існує у вітчизняній юридичній літературі дотепер.

Водночас, на нашу думку, терміни “запобігання” та “профілактика” є за своїм змістом синонімами і тому їх варто вживати саме у такому розумінні як заходи, що спрямовані на нейтралізацію, локалізацію та усунення причин і умов, які спричиняють вчинення правопорушення у сфері економіки.

Як і будь-яка діяльність, запобігання правопорушенням у сфері економіки має певну, чітко визначену мету. Метою запобіжної діяльності насамперед є: обмеження дії негативних соціальних явищ та процесів; усунення або взагалі нейтралізація причин правопорушень та умов, що їм сприяють; нейтралізація негативного впливу мікросередовища особи (сім’ї, школи, вищого навчального закладу, друзів, співробітників тощо), які формують антисоціальну установку особи та негативно впливають на мотивацію її поведінки; вплив на особу, яка за своїми морально психологічними якостями здатна вчинити адміністративний проступок чи продовжувати протиправну діяльність.

Як і будь-яка превентивна діяльність, запобігання правопорушенням у сфері економіки ґрунтується на певних принципах, з-поміж яких слід назвати такі:

1) *законності* – дотриманні вимог Конституції України та законів України усіма, без винятку, суб’єктами запобігання, здійснення тільки тих заходів, які передбачені законами або підзаконними нормативними актами;

2) *гуманізму* – всебічний захист прав та свобод громадян під час запобіжної діяльності;

3) *гласності* – систематичного висвітлення у статистиці та засобах масової інформації відомостей про запобігання правопорушенням;

4) *демократизму* – участі у профілактиці правопорушень не тільки спеціалізованих суб’єктів, але й усіх інших державних органів та організацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, об’єднань громадян та окремих громадян;

5) *науковості* – використання форм, методів та засобів діяльності щодо запобігання правопорушенням, які розроблені та схвалені наукою;

6) *диференційованого підходу* – врахування і загальних, і спеціальних особливостей правопорушників та груп правопорушень;

7) *плановості та прогнозування* – всебічне вивчення та аналіз стану правопорушень, складання та реалізація відповідних програм профілактики адміністративних проступків;

8) *взаємодії та координації зусиль суб’єктів запобігання правопорушенням*;

9) *громадського засудження протиправної поведінки*;

10) *переважання методів переконання*, тобто застосування примусових заходів лише після вичерпання всіх інших заходів впливу;

11) *адекватності методів та засобів профілактики вчиненням правопорушенням*.

У контексті нашого дослідження слід наголосити на тому, що стан економіки, рівень її розвитку, ефективність безпосередньо залежать від спроможності держави здійснювати управління виробництвом та обігом виробленого у ньому матеріального продукту [10, с. 8–12].

Отже, стає зрозумілим, наскільки складним саме організаційно і водночас відповідальним є процес пізнання і формування конкретного адміністративно-правового механізму запобігання правопорушенням у сфері економіки, який сприяв би забезпеченню ефективного розвитку економіки країни. Однак достатньо проблемною виглядає можливість забезпечення цієї мети виключно правовими засобами (інструментами). З огляду на це зрозумілою є постійна увага і юристів, і економістів до питання про взаємозв’язок економіки й права. Як влучно сказав французький вчений-правник Жюльєн де ла Моранд’єр, даремною є праця юриста, якщо норми, які він установлює або застосовує, суперечать науковим даним політичної економії [11, с. 34].

З огляду на викладене вище можемо зробити висновок, що адміністративно-правовий механізм запобігання правопорушенням у сфері економіки належать до складних системних об’єктів дослідження. Його складність, багатоаспектність і соціальний характер передбачають необхідність комплексного, всебічного вивчення.

Усі існуючі концепції ґрунтуються на одній з таких моделей взаємодії права й економіки: 1) економіка визначає право (або, застосовуючи марксистську термінологію, вони співвідносяться як базис і надбудова); 2) першість віддається праву перед економікою; 3) право й економіка

розглядаються як взаємно діючі, що взаємно впливають один на одного. Аналіз робіт сучасних авторів приводить до висновку про те, що сьогодні загально визнаною є третя модель [12].

У юридичній літературі часто вживаються поняття “економіко-правові методи”, “економіко-правовий підхід”. Як зазначав академік В. К. Мамутов, економіко-правовий підхід, по-перше, дозволяє здійснювати дослідження адміністративно-правового механізму запобігання правопорушень у сфері економіки на стику економіки і права, що характеризує його як комплексний підхід. По-друге, економіко-правовий підхід – це системний підхід. Системність проявляється, з одного боку, у тому, що він забезпечує охоплення як єдиного цілого усієї сукупності правових відносин, що відповідають предмету економіки, її організації, функціонуванню й розвитку, з іншого боку, – у тому плані, що юридичні дослідження проводяться на базі економічних, і вирішення правових завдань розглядається в контексті вирішення економічних проблем [13, с. 18].

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, можемо констатувати, що адміністративно-правовий механізм запобігання правопорушенням у сфері економіки – це система правових засобів, за допомогою котрих поведінка суб’єктів приводиться у відповідність з вимогами і дозволами правових норм, що, як і взагалі механізм правового регулювання, складається з трьох стадій: видання правових норм, виникнення конкретних прав і обов’язків та реалізації прав і обов’язків суб’єктами цих відносин. Це цілий процес, сукупність операцій, спрямованих на організацію дії, впливу норм адміністративного права на волю, поведінку суб’єктів відносин з приводу запобігання правопорушенням, за допомогою якого виникають відповідні правовідносини.

З урахуванням цього можна виділити такі елементи адміністративно-правового механізму запобігання правопорушенням у сфері економіки, а саме: правові норми, які встановлюються законами і підзаконними правовими актами, правовідносини, що виникають у цій сфері та врегульовані нормами права, а також дії суб’єктів щодо реалізації прав і обов’язків, передбачених нормами права.

1. Гражевська Н. І. *Еволюція сучасних економічних систем [Текст]: навч. посіб. / Н. І. Гражевська.* – К.: Знання, 2011. – 286 с. 2. Івченко А. О. *Тлумачний словник української мови / А. О. Івченко; худож. оформлювач С. А. П’яткова.* – Харків : Фоліо, 2002. – 540 с. – (Б-ка державної мови). 3. *Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А. М. Прохоров; редкол.: А. А. Гусев, и др. изд. 4-е.* – М.: Сов. Энциклопедия”, 1987. – 1600 с., ил. 4. *Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел.* – К. ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2005. – 1728 с. 5. Царенко О. М. *Економічна історія України і світу: навч. посіб. / О. М. Царенко, А. С. Захарчук.* – Суми: Університетська книга, 2000. – 310 с. 6. *Кодекс України про адміністративні правопорушення: Науково-практичний коментар / [Р. А. Калюжний, А. Т. Комзюк, О. О. Погрібний та ін.].* – К.: Всеукраїнська асоціація видавців “Правова єдність”, 2008. – 781 с. 7. Колпаков В. К. *Адміністративне право / Валерій Костянтинівич Колпаков.* – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 725 с. 8. Бугайчук К. Л. *Адміністративні проступки: сутність та організаційно-правові заходи їх профілактики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 “адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / Костянтин Леонідович Бугайчук.* – Харків. 2002. – 19 с. 9. *Ведерникова О. Н. Теория и практика борьбы с преступностью в Великобритании / О. Н. Ведерникова.* – М.: Российская криминологическая ассоциация, 2001. – 344 с. 10. Лукінов І. *Методи і засоби державного регулювання економіки перехідного періоду / І. Лукінов // Економіка України.* – 1999. – № 5. – С. 8–12. 11. *Де ла Морандьєр Жюльєн. Гражданское право Франции: [в 3-х т.] / Жюльєн де ла Морандьєр; [пер. с фр. Е.А. Флейшиц].* – М.: Изд-во иностранной литературы, 1958. – Т. 1. – С. 34. 12. Мансуров Г. З. *Экономика и право: некоторые проблемы соотношения и взаимодействия / Г. З. Мансуров. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://group-global.org/publication/view/257].* 13. Мамутов В. К. *Экономико-правовой подход к исследованию проблем управления общественным производством // Экономико-правовые проблемы совершенствования хозяйственного механизма.* – М.: Ин-т государства и права Академии наук СССР, 1984. – С. 18.